

FÜLEMILE ÁGNES

Történeti idő és emlékezés egy kétnemzetiségű kalotaszegi községben Kalotaszentkirály és Zentelke

E tanulmány célja, hogy bemutassa egy, a történelem nagy sorsfordító kataklizmáinak különösen kiszolgáltatott lokális erdélyi közösség történeti élményanyagát, az ahhoz fűződő értékeléseket, valamint a történeti emlékezés lehetőségeit és szerepét identitásának formálásában. A történelmi események sajátos jellegét fokozza, hogy többségük az átpolitizált magyar-román viszony dichotómiájának kíséretében jelenik meg. Kérdés, hogy az állami politika ellentmondásai mennyire hatnak két nemzetiség nagy múltú együttélésére.

Kalotaszentkirály (Sincraiu) és Zentelke (Zam) két egymás mellé települt, összefonódó sorsú község Kolozs megyében (Judelul Cluj, Románia), Bánffyhunyadtól öt kilométerre, a Vigyázó (Vlădeasa) havasok alján. E két, szinte teljesen összeépült települést a Kalota folyó választja el egymástól. Közigazgatásilag 1966-ig külön községet képeztek, viszont egyházszerzetileg már a középkorban egyesült a két falu, közös egyházközséget alkot. Lakóinak négyötöde magyar, egyötöde román nemzetiségű.

Bár e dolgozat nem tekinti feladatának, hogy a kalotaszegi néprajzi csoporttal átfogóan foglalkozzon, bevezetőként mégis érdemes néhány adatot ismertetni. Kalotaszeg mintegy 40 községében körülbelül tízezer református magyar él. A települések népessége körülbelül 200-1300 lakos között váltakozik, nem számítva a térség gazdasági és adminisztratív központjának szerepét betöltő Bánffyhunyad vásáros mezővárost, valamint a vasút és külszíni bányák mellett fekvő, iparteleppé fejlesztett Egerest. Kalotaszeg mintegy 50 kilométer hosszú tengely mentén fekvő, mandula alakú terület. Főtengelye a Kolozsvárt Nagyváraddal összekötő, a Körös völgyében, a Király-hágón áthaladó, nagy múltú főút és hadi út Bánffyhunyad és Kolozsvár közé eső szakasza. A települések a Körös völgyén kívül az Almás, a Kalota, a Nádas és a Kapus nevű patak mentén húzódnak. Délről és nyugatról a Nyugati Kárpátok románlakta vidékének hegykaréja szegélyezi. A vidék négy főbb altájra (Felszeg, Alszeg, Nádas-mente, Átmeneti vidék) osztható, melyeknek megvannak a maguk kulturális és mentalitásbeli sajátosságai.¹ Kalotaszeg etnikailag viszonylag homogén, a magyar lakosság sűrű koncentráltasága jelentős tényezője a pregnáns etnikus identitás kialakulásának. A térség számos településén kizárólagos vagy többségi magyar közösségeket találunk. Nagy általánosságban ehonndható, hogy a terület peremén, főleg a hegyvidékekhez közel eső részeken fordulnak elő vegyes falvak számottevő, esetenként tiszta román lakossággal. Az etnikai arány szinte községről községre változik. Kalotaszeg mindenesetre az egyetlen kompakt etnikus régió, ahol a magyar rurális népesség nem szórványként, hanem még tömbben él a határközeli sáv és a Székelyföld között.

Kalotaszeg neve a magyar néprajzban és a nemzeti kultúra történetében fogalommá vált. A magyar paraszti kultúra egyik leghíresebb, korán felfedezett vidéke, gazdagon árnyalt komplex kultúrával, amelynek minden ága, a zenétől a táncig, a hímzéstől a viseleten át a bútorfestésig vagy a fafaragásig a közép-európai paraszti műveltség egyik csúcsteljesítménye. Jellegzetesen eredeti stílusát a 19. század végi monarchia elit társadalma, a királyi udvartól a nemesi-értelmiségi körökön át a művészvilágig egyaránt fölfedezte. Kalotaszeg divatos kultúr-zarándokhelyé, a magyar szecessziós művészet ihlető forrásává vált. A kívülről jövő érdeklődést kiszolgáló, piacra termelő háziipar hálózatának létrejötté - amely mind a mai napig főleg a főút mentén fekvő községek megélhetésének fontos forrása Gyarmathy Zsigánének köszönhető. Férjének, Gyarmathy Zsigmondnak, a bánffyhunyadi takarékpénztár igazgatójának többek között Kalotaszentkirályon is voltak földbirtokai, és a falu 1848-as eseményeit szemtanúként és résztvevőként élte át.

Az 1910-es években a szentkirályi rokonait rendszeresen meglátogató Ady Endre, a templomhegyről levonuló zentelkiek látványától ihletetten írta szimbólummá vált versét, A

Kalota partját: „Pompás magyarok, templomból jövet / (...) S micsoda nyugodt, nagyságos arcok, / Ékes párták (...) / Oh, tempós vonulás, állandóság, / Biztosság, nyár, szépség és nyugalom.” Így vonultak, piederasztálra emelve, immár az egész magyar nemzetet szimbolizálva Hungary felirattal az 1904-es Saint Louis-i világkiállítás magyar csarnokának Körösfői-Kriesch Aladár festette freskóján is a pompás kalotaszegi magyarok Ferenc József mellszobra felett (Németh 1981. II. 42. ill.).

A vidék hírnevének, regionális öntudatának kialakulása modellszerű folyamat, amelyben a kívülről jövő hatások éppoly meghatározó szerepet játszottak és játszanak ma is, mint a hagyományörzés belső igénye. Kalotaszeg napjainkban is az Erdélybe irányuló turizmus kiemelkedő látványossága. Népművészete egyes jelenségeiben és egyes falvakban még jelen állapotában is gondosan kimunkált, gazdag jelentéssel bíró, kreatív életerővel telített. Másutt az egykori gazdag materiából csak mutatóban maradt egy-egy tárgy, szokás, amelyek viszont sok esetben mai közösségi, regionális kalotaszegi, egyben kisebbségi identitásuknak tudatosan használt markerei.

Történelem dióhéjban

Az ikerfalvú 19. századot megelőző történetéről a következőket érdemes megemlíteni. A két falut a 13. század végén (Zentelke 1291-94), 14. század elején (Szentkirály 1332-37) említik először az írott források. (Mai, részben tanulás által elsajátított helyi történelmi szemléletük és közösségi öntudatuk egyik fontos eleme a korai eredet tudata.) Szentkirályon számos nemesi birtokos család élt, egy részük a szomszédos Magyarókerke faluban is birtokos volt (Csánki D. 1913 V. 384). 1842-ben így írtak a községről: „Annyi benne a helybeli és bébíró birtokos, mint zsellér.” (Téglási Ercsey 1891. 126.) Míg Szentkirályt nemesek és jobbágyaik, addig Zentelkét főleg jobbágyok lakták. A Bánffyok a 15. században szerezték meg Sebesvár („Kalotaszeg vára”) birtokát. A várhoz nagy uradalom tartozott, melyet egy mezőváros (Bánffyhunyad) és 22 helység vagy puszták alkotott, köztük Zentelke. (Csánki 1913. V. 252-253.) A rokonsági kapcsolatokban, a kultúra szerveződésében és a tájnyelvben a középkori birtokbeosztás a 20. századig meghatározta a két község egymástól részben független orientálódásának irányait, még olyan falvak esetében is, ahol a földrajzi helyzet nem indokolná feltétlenül a sűrűbb kapcsolattartást. A gróf Bánffy család egészen az 1930-as évekig az ikerközség egyik legnagyobb birtokosa maradt. Földbirtokuk mindkét falu határában megközelítőleg egyenlő arányban feküdt. Udvarházuk az uradalmi központtal Zentelke szélén, egy magaslaton állt. A Bánffy-uradalom cselédeinek és napszámosainak többsége az ikerfalvakból került ki. Nagy birtoka volt a báró Jósika családnak is mindkét falu határában. (Baross-Németh J. 1893. 351-353.) Az ikerközségek az 1560-as években csatlakoztak a reformációhoz. A református Bánffyok sokban segítették az egyesült egyházat. Míg a birtokát inscriptio útján a fiskustól az 1730-as években elnyerő, katolikus Jósika család jobbágyainak megtérésére kápolnát építtetett, papot hozatott. A 18. században a befolyásos megyei közhivatalokat viselő református hitű szentkirályi nemesek segítségével maradt meg Zentelke jobbágyainak többsége is a református hitben.

1.tábla A népesség vallás szerint²

	1850	1900	1910	1941
Szentkirály				
református	496	599	702	761
római katolikus	16	11	29	20
görög katolikus	150	185	267	204
görögkeleti	-	22	-	11
izraelita	5	21	30	23
baptista	-	-	-	32

Zentelke				
református	442	602	644	734
római katolikus	2	19	12	17
görög katolikus	73	107	125	75
görögkeleti	7	7	-	4
izraelita	-	5	16	6
baptista	-	-	-	33

(KSH 1991. 381, 383, KSH 1992. 182-187)

2. tábla *A népesség anyanyelv szerint*

	1857	1880	1910	1930	1941
Szentkirály					
magyar		628	828	763	828
román		183	217	319	222
egyéb		53	-	10	4
együtt	667	864	1046	1092	1054
Zentelke					
magyar		571	667	742	786
román		73	125	120	83
egyéb		44	5	6	-
együtt	524	688	797	868	869

Bár az ikertelepülések kontinuusak maradtak, hányatott történetük során többször érte őket támadás. Például 1658-ban a II. Rákóczi György serege ellen induló büntető hadjárat részeként török-tatár hadak dúlták fel. Történetüknek talán legtragikusabb traumája az 1848-49-es szabadságharc idejére esik. 1848. november 7-éről 8-ára virradóan a szomszédos román hegyi településekről összeverődött parasztsereg rohanta meg és égette föl a községeket. Nemes lakosai közül többit felkoncoltak. Ekkor Szentkirályon mintegy 20-25 nemescsalád lakott, itt volt a szolgabírói járás székhelye és adóhivatala is. „Ezen időben tehát Kalotaszegnek a központja nem Bánffyhunad, hanem Kalotaszentkirály volt úgy társadalmilag, mint közigazgatásilag” (Vincze 1891. 156). Az 1848-as támadás során pusztultak el a lakóépületek mellett a templom kazettás mennyezete, belső berendezése, levéltára, anya- és jegyzőkönyvei. Az ezt követő években „lakói oly szegények voltak, hogy a magok hajlékait is alig voltak képesek felépíteni, nem hogy még középületeiket is felépíthessék” (Vincze 1891. 164). A Zentelkén állt két kastély közül 1848-as pusztulásuk után csak az egyiket építették újjá, ezt a Jósikáktól megvette a Bánffy család, így az ő uradalmi központjuk helyben maradt.

A falu 19-20. századi történetében 1848, 1918-19, 1940-44, 1961-63, 1989-90 az általuk is kiemelt főbb sorsfordulók. A 20. századi eseményeknek az itt következő bemutatása nagyobb részben az adatközlők visszaemlékezésén alapszik.

1918-tól, Erdély Romániához kerülésével a község számos változást élt át. A román hadsereg 1918 decemberében vonult be a faluba. „Olyan félkatonák voltak, lóháton bocskorral. Civilség volt felszerelve.” A közigazgatás és az iskolarendszer átalakítása csak néhány példa az uralomváltás következményei közül. 1923-ban, a romániai földreform során kisajátították és fölosztották a Bánffyok uradalmi földjeit. A falubeli szegénység egy-két hektárt kapott, románok, magyarok egyformán. Viszont a földek jó részét - márpedig az uradalom szántói a faluhoz közel eső, jó adottságú részeken helyezkedtek el - a szomszédos Nagykalota román község gazdái között osztották szét. Később az udvarházat, melynek legutolsó tulajdonosa gróf Bánffy Miklós, az író volt, elbontották. „1927-ben még volt szüreti bál a kastélyban, és már '29-ben hordták is a köveit Bökénybe, Székelyjőba, Méregjőba. A gróftól egyszerűen elvették.” A kastély anyagának jó részét Nagykalota (Calata) román

község állami iskolájának és közművelődési házának építésére fordították (Szabó 1942. 144). A 30-as évek második felében a korábban prosperáló és piacra termelő nagybirtok maradványát is felszámolták, a „bennvalókat” és a kertet kiárusították. A kastély gazdasági épületeinek egy részét átépítették lakóházzá. Az uradalom helyén, Zentelke szélén főleg román családok telepedtek meg.

1940. augusztus 30-án „meghozták a bécsi határozatot”. Kalotaszentkirály-Zentelke a magyar hadsereg szeptember 17-iki bevonulásával határközség lett. Szentkirály határát gyakorlatilag kettészelte az új államhatár, a földek jelentős része a romániai oldalon maradt. A gazdák csak engedélylyel, a napnak meghatározott szakaszában léphettek át a határt, hogy megműveljék földjeiket, ami nem felelt meg a mezőgazdasági munkák ritmusának. Ily módon az úrbéres közösség nem tudta ellátni feladatát, az irányított gazdaság, a háromnyomás rendje szétzilálódott, elhagyogatták a határon túl eső földek megművelését. Az új határ a falu kapcsolatrendszerének (mind magyar, mind román) integrációs körét - beleértve a rokoni kapcsolatokat is - szétvágta.

1941. október 13-án a falubeli férfiak már rukkoltak be a magyar hadseregbe.

Meglepő az is, hogy a rendelkezésre álló rövid idő alatt, a civil élet mennyi területét behálózta stratégikus szervezetségével az új magyar államhatalom. Átszervezték az adminisztrációt, az iskolát, megalakították a leventeegyletet, még Gyöngyösbokrétás csoportot is toboroztak.³ „Már a magyar világban is kezdtek menni polgáriba, vasúthoz s maradoztak el a faluból a fiatalok.” Mezőgazdaságukban a modernizáció jelentős része a „magyar világ” idején történt: Bánffyhunyadon aranykalászos gazdátanfolyamot indítottak, mezőgazdasági hiteleket, akciós vetőmagokat, gépeket, nemesített állatfajtákat kínáltak. Ekkor terjedt el szélesebb körben a hússertés- és a szimentáli tehén-tartás, a vetőgép, henger, ekekapa használata.

1944-től beköszöntött az „új román világ”, a lakosság visszarendeződött.⁴ 1944 októberében, amikor Románia visszafoglalta Észak-Erdélyt, a hadműveletekben részt vevő katonai alakulatok nyomában járó, a környező hegyi román falvakból verbuválódott civil szabadcsapatok fosztogatták a falut és környékét, a helybeliek némelyike Bánffyhunyadot. (Ekkor pusztult el ismét az egyház levéltára és a lelkészi hivatal könyvtára.) „1944ben itt nem bántották a civileket, de lopások azok voltak. Jöttek be innen a havasokról. Disznót, borjút, szőrkeszkenőt, varrógépet vittek, amit tudtak. Nem voltak olyan rosszak a Regátiak, mint innen a szomszédfalviak.” A falu lakóiból számosat - főleg a magyar hadseregben határvadászokként szolgáló katonákat - október 13-án kiválogatták és orosz fogságba hurcolták. Ekkor történt az az eset, amit sokan felidéznek, hogy a Kalota partjára kivezényelt magyar lakosság védelmére a román pap sietett. „Kérte a katonákat, hogy hagyjanak békét a falunak, mert itt békeségben éltek az emberek.” (A történetnek van egy olyan változata is, hogy ugyanezt a magyar lelkész is megtette 1940-ben a román lakosság védelmére. Vagy mindkét alkalommal mindketten ott voltak. Akárhogy is volt, a kölcsönös toleráns gesztusnak emléke van.) A fölrobbantott sztánai alagút újjáépítéséhez közmunkára hajtották a falu népet. „Bíróválasztás aztán már nem volt, hozták mindjárt a primárt.”

Az 1940-50-es évek politikáját mind a magyar, mind a román lakosság megsínylette. A magyar lakosság az adminisztratív nyomás, a diszkriminációs iskola-, egyház- és kisebbségpolitika, a máshonnan idehelyezett nómenklatúra visszásságait, a román a görög katolikus egyház betiltását, a kényszerű ortodoxizálás sérelmeit szenvedte el. A kulákcsaládok zaklatása, családtagjaik munkatáborokba hajtása, majd az 1960-as évek elején a kollektivizálás szorongatta a lakosságot.

Az ikerfaluk társadalomszerkezete viszonylag polarizálatlannak tűnik a 20. században. A vagyoni tagozódás nem elég kontúros. Földtulajdona a pásztorokon kívül - szinte minden gazdának volt, átlagban 5-10 katasztrális hold. A legmódosabbak az 1961-63 között zajló kollektivizálásig körülbelül 15-25 katasztrális holdon gazdálkodhattak. Nagygazdaként öthat

családot tartottak számon mindkét faluban. Cselédet, a nemesi családokat kivéve, nem tartottak se Zentelkén, se Szentkirályon még a legnagyobb gazdák sem. Egy-két kivételtől eltekintve az egykori nemesi családok az 1920-as évekre már gazdaságilag deklasszálódtak, földjeiket apránként eladogatták, vagy el is kerültek a faluból. „Az uraktól lehetett földet venni. Megörökölte, s már adta el. Semmiháziak voltak, elitták.”

A két falu lakossága elsősorban mezőgazdaságból élt, de emellett a szegényebbek idénymunkára Nagyváradon túlrá, az Alföldre jártak aratni. A Zentelkén 1938-ig működő szeszgyárban, fenn a hegyekben, a Béles környéki fűrészmalomnál, illetve a Calateli három nagy deszkagyárban is lehetett munkát találni. A szegényebb családok lányai cselédeskedtek Kolozsvárt, Bánffyhunyardon vagy a környező falvak polgári középosztálybeli családjainál. Szakmát is kevesen tanultak, de az iparoscsaládokban apáról fiúra szállt a mesterség. Kalotaszeg kézműves falvaival ellentétben semmilyen jellegzetes specializált tevékenység nem jellemzi a falut. A népművészeti árutermelésbe sem kapcsolódtak be, piacra szánt varrottast a közelmúltig nem készítettek. Az 1950-60-as évektől Bánffyhunyard és Egeres szocialista ipari üzemai és külszíni fejtésű bányái adtak munkalehetőséget a lakosságnak. Az 1989-es „fordulatot” követően a megélhetést az egyéni gazdálkodás újraindulása (1990-ben privatizálták a földeket) és a növekvő munkanélküliség határozza meg.

A két falu közösségi életének intézménystruktúrája elkülönült egymástól mind a közigazgatást, mind a gazdasági igazgatást illetően, s az olyan hagyományos közösségi intézmények is, mint a fonók, a táncház, a legénybandák, külön szerveződtek. Mindkét falunak külön bírása, képviselőtestülete, költségvetése, külön határa és úrbéres közössége volt. „Külön volt a kasszája, és külön adminisztrálta magát, csak az egyház, a perselypénz meg a temető volt közös.” A társegyházak közös templomépületben és közös lelkésszel működnek, de a hívek a templomba külön kapukon járnak be, és elkülönülve ülnek. Az egyházi irányításban megint két testületet választanak. A főbb intézmények, úgy, mint a jegyzőség, a templom, az iskola és a temető az egykor módosabb, nemesi községben, Szentkirályon voltak. A jegyző személye azonos volt, mivel mindkét falu közös körjegyzőséghez tartozott szentkirályi székhellyel.⁵

A házasodás a falun belül, az ikerfaluk között, valamint - megközelítőleg ugyancsak fontossági sorrendben - Bánffyhunyard, Magyarvalkó, Nyárszó, Damos, Magyarókerke, Jákótelke és Sárvasár faluból történt. Zentelke és Szentkirály fiataljai a 20. század közepéig kevésbé gyakran választottak maguknak házastársat egymás falujából, mint később és nem gyakrabban, mint más felszegi községekből. Tehát a Felszeg bizonyos községei közti exogámia ellenére a tipikus presztízsházasságok Zentelkén, illetve Szentkirályon belül kötődtek. A két „szomszédvár” elkülönülése, vetélkedése a múltban hasonló volt más tradicionális községekben a két szomszédos település vagy a falu egyes részeinek, például a szegeknek, utcáknak elzárkózó idegenkedéséhez.⁶ Mára a távolságtartás feloldódott, látványos ellentétek (verekedések) már nincsenek, de még mindig számon tartják a két falu különállását. „Most már nagyon összeházasodtunk, össze van elegyedve a két falu” - mondják.

Mindezt azért érdemes megjegyezni, mert látni kell, hogy az ikerközségek hagyományos társadalmában a társadalmi és az etnikus határok mellett (ez utóbbival, mint Kelet-Közép-Európában másutt is, a vallási és nyelvi tagoltság adekvát) a közösség szerveződésében, határainak strukturális és szimbolikus megrajzolásában a területiség éppen olyan erőteljes kritérium lehet, mint a többi felsorolt szempont. A csoport pozitív önértékelését erősítő önismeret még egy premodern csoportképzési folyamat Mi-Ők oppozíciója, ami mindegy, hogy területileg szerveződött csoportok (legyen az a szomszéd község, egy falurész vagy egy utca), vallási csoportok, vagy etnikai csoportok énképét erősíti a tudatosan megfogalmazott, szimbolikus felfogott kontrasztélmény által. A csoport határainak megrajzolására, integrációs körének leképezésére jellemző, hogy a környező falvaknak, akikkel az érintkezés gyakoribb, csúfneveket adnak, mentalitásukról, jellegzetes tulajdonságait kikarikírozva

sommás ítéleteket alkotnak. Az azonban érdekes, hogy ha összehasonlításról van szó, nem a helyi románsághoz, vagy a közeleső kisebb falvakhoz mérjük magukat, még csak nem is Banffyhunyadihoz, ahol a széteső közösségű magyarság a lakosságnak már csak mintegy 40 százalékát teszi ki. Manapság, amikor a két ikerközség közti határok egyre inkább elmosódnak, leginkább riválisnak a főútvonalon fekvő, hasonló lélekszámú magyar Körösfőt érzik. Körösfő jelentőségében hozzájuk mérhető, ugyanakkor mentalitásában az eltérő vonások szembeötlőek. Róluk alkotják a legsarkítottabban megfogalmazott véleményeket. „A körösfőiek mások, nagyravágyóbbak, rátartibbak. Szokva vannak vele, hogy forgolódjanak. A körösfői inkább árul, meg bedolgoztat, minthogy a földet művelje. Ott több az öngyilkosság, a válás. Nem bírják a versengést, idegeesebbek.”

Magyar-román együttélés

Feltételezhető, hogy a Bihar hegység havasainak közelsége miatt már a 15. századtól folyamatosan költöztek be az ikerközségekbe román családok. Szentkirály kisnemesi birtokosai között a 15. század második felében szerepel két oláh eredetű, a század végére már magyar nemesnek számító család is (Csánki 1913. V. 272-273). Egy 1461-es, az ötvenedet fizető „oláh” falvakat felsoroló jegyzékben Szentkirály román lakossága is szerepel (Balázs 1939. 23). Nagyobb számban főleg a 18-19. század során települhettek be az ikerközségekbe román családok, más Kalotaszeg peremlein levő falvakhoz hasonlóan. Egy 1754-es összeírásban már megemlíttetik az „Oláhok temploma” (Szabó 1942. 53). A román lakosság területileg mind a zentelki, mind a szentkirályi oldalon elkülönül, a település szélein alkot utcákat. Az átlagos birtoknagyság a román népességnél kisebb, mint a magyar parasztnál, de közülük is került ki nagygazda. A cselédek és napszamosok között sok a román.⁷

A két falun belül a magyar és román lakosság kapcsolata mind az emlékezetben elérhető múltban, mind a jelenben rendezett. A magyar református és a román ortodox- illetve korábban görög katolikus - egyház papjai hagyományosan jó kapcsolatot tartanak fenn egymással és toleranciára biztatják híveiket is. Összeházasodás a két nemzetiség között nincsen. (Az a néhány eset, amely vagy újabb keletű, vagy a paraszti társadalom szegényebb rétegeiből tevődik ki, inkább kivételnek számít.) A rokonsági kapcsolatok hiányának számos következménye van. Ha nincsenek rokonok s a vallás sem egyezik, nincsenek közös vasárnapok, közös egyházi és családi ünnepek. Nem kell egymáshoz igazítani a szokásokat, a külsőt, az étkezést. Életük ünnepi, ritualizált, szimbolikus oldala elkülönül. Intézményesített kapcsolat, például műrokonság (komaság) sincs a román és magyar lakosság között szokásban.

A hétköznapiak viszont közösek. Találkoznak az utcán, a piacon, a mezőn. Gazdaságilag egymásra lehetnek utalva: mint vevő és eladó, mesterember és megrendelő, gazda és napszamos, pakulár és juhos gazda. Kalotaszentkirályon a köznapi kapcsolattartás konszolidált módja jellemezte és jellemzi az érintkezést. A szomszédság is jól működő kapcsolat a román és magyar házak között. „Együtt húztunk jóban-rosszban” - fogalmazzák meg magyarok, románok egyaránt. A falu kétnyelvű, kölcsönösen beszélnek egymás nyelvét. Míg a faluban a kisebbséget alkotó románság a többségi nyelvi környezet meghatározta spontán csatornákon át sajátítja el a magyar nyelvet, addig a magyarság formális keretek között, az oktatás, katonaság, munkahely stb. segítségével tanulja meg a román nyelvet. (Az, hogy az egymás közötti kommunikációban használják-e a másik nyelvét, vagy a sajátjukat preferálják, az az adott helyzetben sok tényező függvénye lehet.) Egyik csoport sem keresi a konfliktusokat. „Ésszerűbbek itt a népek. A románsággal mindig jól egyeztünk.” „Itt olyan békés a nép, nem kötekedő. Elég barátságosak, megértőek itt az emberek” - mondják. „Inkább kölcsönösen meghúzzuk magunkat, minthogy keressük a bajt.” (Ez utóbbi mondat persze a politikai légkörről, hatalmi viszonyokról, de ugyanakkor a kompromisszumkészségről is sokat

árul el. Bár a konszenzusra jutás kisebb-nagyobb konfliktusokon át vezethet, a hangsúly a két csoport kapcsolatában az ésszerű kompromisszumkeresésen van.) Nincs egymásra mutogatás, bűnbakkeresés. A határvonalakat minden történeti tapasztalatuk ellenére sem ássák mélyre, más kérdés, hogy olyan csatornák sem alakultak ki, amelyek átjárhatóbbá tennék ezt az alapjaiban nagyobb részt tradicionális mechanizmusok alapján szerveződő viszonyt.

A mindennapi kapcsolattartás konfliktustkerülő rendezettsége ellenére, ha a házasságokat nézzük, míg a két magyar ikerközség között oldódtak a határok, addig a más nemzetiségűvel szemben nem. A más etnikumbeliekkel azonban nemcsak a nemzetiségi hovatartozás, hanem a felekezeti különbség miatt sem házasodtak. A hagyományos minták felgyorsuló bomlásával a felekezeti különbség egyre kevésbé hangsúlyos, míg a nemzetiségi igen. A párválasztásnál a társadalmi presztízs azonossága is fontos volt. „A rangnak meg kellett lennie.” A vallási, etnikai különbségeket a társadalmi helyzet divergenciája is tetézheti, ha a különböző nemzetiségek a társadalmi hierarchia különböző szintjein alá-fölérendeltségben élnek. Egy másik kalotaszegi faluban, Gyerővásárhelyt, ahol a lakosság kétharmada magyar, egyharmada román és cigány, így fogalmaztak: „Összekeveredten laknak itt a népek, de összeházasodás nemigen akad. A románok inkább kívánnák a vegyes házasságot, mert törekednének fölfelé. Belátják, hogy a gazdálkodás, iskolázottság, műveltség milyen.” Ez utóbbi vélemény, mint néprajzi megfigyelés érdemel figyelmet. Azt summázza, hogy ők maguk milyen énképet alakítottak ki, s hogyan fogalmazzák meg más csoporthoz fűződő viszonyukat.

Mindkét példaként hozott községben az uralkodó többségi politikai nemzethez tartozó etnikai csoport az adott helyi felállásban kisebbséget alkot, míg a kisebbségi nemzethez tartozó csoport számszerűségénél, de ami még fontosabb, erős közösségi kohéziójánál fogva, a múltban és a jelenben is domináns tényező. Legalábbis a csoport énképe és nem feltétlenül a hatalmi pozíciók birtoklása vagy politikai esélyei szerint. A két csoport presztízsversengését még viszonylag tradicionális mechanizmusok irányítják, beleértve az etnikus sztereotípiák használatát is. A presztízhelyzetekben megnyilvánuló előny, persze, sok esetben csak feltételezett, mivel mindkét csoport önértékelésében a megmérettetésekkor a pozitív énkép nyugtázása a fontos.⁸ A közösségi öntudat egyes összetevői lojalitásaik hierarchiájában különböző helyet kaphatnak más-más történeti korszakokban. A parasztság hagyományos önértékelésében a társadalmi pozíciónak, a vallási, regionális és közösségi lojalitásnak hangsúlyosabb szerepe volt, mindamelllett hogy etnikus hovatartozásuk a priori tényezőnek számított. Politizált, össznemzeti, államalkotó tudatuk mindezekkel együtt irreleváns volt, vagy újabb keletű. Tehát éppen azt látjuk, hogy egy politizáltabb nemzet- és nemzetiségtudat a fent leírt 20. századi konfrontációkban, a más nemzetiségű államhatalomnak kiszolgáltatva erősödik meg, s lép mára lojalitásaik előterébe.

Az ikerközségek lakóinak voltak lehetőségeik arra is, hogy a falun kívüli románsággal is rendszeresebb kapcsolatot alakítsanak ki. Egészen 1985-ig a települést elkerülő műút megépítéséig a falun át vezetett az út a hegyi román falvakból Bánffyhunyard felé. Szentkirály középpontjában, ahol a főbb közösségi épületek és a jegyzőség állt, találkozott a két egykori főút: az egyik Béles felé visz fel a Gyalui havasokba, a másik a Vigyázóra vezet. A bánffyhunyadi vásárra jövet-menet, fát fuvarozván, vagy a körjegyzőségen hivatalos ügyeiket intézve, át-átutaztak más falubeli románok a községen. Azok a falubeliek, akik a hegyekben a fakitermelő- és feldolgozó iparban dolgoztak, vagy már az utóbbi évtizedekben a szocialista ipari üzemekben, munkatársi kapcsolatokon keresztül is megismerhették a falun kívüli románságot.⁹

Emlékezés történeti eseményekre

1994. október 9-én a kalotaszentkirályi templom telve a társgyülekezet híveivel és vendégekkel. Itt vannak a megyés püspök, a kalotaszegi esperesség lelkészei, „az ortodox lelkipásztor testvér”, vendégek Magyarországról és a nagyvilágból. Ünnepi hálaadó istentiszteletre gyűltek egybe. A falu lakóinak 654 napot kitevő, önkéntes munkájával és pénzadományával, valamint a magyarországi Illyés Alapítvány segítségével megújult a templom belső berendezése. A kékre festett, díszítetlen mennyezet helyére egy székelyföldi művész által festett új, kazettás mennyezet került, ahogy az egy kalotaszegi templomhoz illik. A régi 1848-ban, a nagy faluégésben pusztult el. Komoran hangzanak az emlékező szavak, amint a nagytiszteletű úr felolvassa azt az egykorú leírást, amelyet a magyaralkói református lelkész, Killyén Ferenc veretes nyelven vetett papírra. Név szerint fennmaradt, hogy mely falvakból gyűltek össze a mócok, kik voltak a vezetőik, hogyan koncoltak fel a nemesurakat, akik ellen haragjuk irányult. Énekel a templomi dalárda, elhangzik a büszke örömteli számadás: elkészültek a kazetták, átfestették a padokat, új csillárokat faragtak, a templom erődítésfala és a temető kapui is megújultak. A sétány frissen kövezve, hamarosan beültethetik a megrendelt rózsatöveket is. Az istentisztelet utáni szeretetvendégségen a presbiterek és családjuk fáradhatatlanul dolgoznak, pedig már hetek óta folytak az előkészületek. Jó ünnepelni és elégedetten számba venni: igen, erre is képesek voltunk. A vasárnapi ebéd fölött még tart a templomi meghatottság és a büszkeség, „micsoda gyülekezet vagyunk!”

Pedig nem ez az első közösségi ünnepe a falunak: ez évben, augusztusban avatták fel az Ady-szobrot az öreg hársfa alatt, a Kalota partján, az egykori Kiszey háznál, ahol ma a szeretetvendégség van a falu lakodalmastermében. Az emlékművön magyar és román felirat.

Az egyházi élet mind a mai napig kiemelkedően aktív. A presbitérium tevékeny részt vállal a falu közösségi életének szervezéséből. „Tiltva volt a vallás, de itt nagyon megmaradt. A Ceaușescu alatt tilos volt a bibliaóra. Az iskolába rendelték be a gyerekeket, mikor kondult a harang. Vasárnap hajtottak minket mezei munkára, közmunkára, pedig a vasárnapot nagyon tartottuk, még a jószágot sem fogtuk be.” Templomjáró, istenes, nagy gyülekezet van itt, adakozni sem rest. Feltűnő, hogy számos esetben Kalotaszeg községei közül magasan az élen járnak, ha adakozni kell: egy-egy székelyföldi falu számára, a *Kalotaszeg* című 1990-től újrainduló regionális lap beindítására, RMDSZ-tagdíjra, templomújításra - holott nem tartoznak a vidék leggazdagabb falui közé.

A falu történeti tudását az alábbiak jellemzik. Az egyes személyek történeti ismereteiben sajátosan ötvöződnek a hagyományos, a tanult, illetve a személyes tapasztalat útján szerzett ismeretek. Fennmaradt egykét, határbeli helyneveket etimologizáló történeti monda. A jobbagyvilágnak és az 1848-as eseményeknek is van némi halvány, szájhagyomány útján terjedő emléke. A falu történeti tudása a szájhagyomány mellett a templomi megemlékezéseknek köszönhető. A község és a templom múltjáról, pusztulásairól a bibliaórán és az istentiszteleten hallhatnak. Itt is, mint általában a református hitgyülekezeteknél, sajátos, történeti kommemoratív közösségi ünnepeket tartanak. (Elég például Szék legnagyobb ünnepére, Szent Bertalan-napra utalni, ami a tatárjárás emlékét őrzi.) Az 1990-től szolgálatot teljesítő lelkipásztor „a konfirmálóknak tanítja a falu történelmét is. Amikor mi konfirmáltunk, ilyesmiről nem volt szó, elmondtuk a kátét úgy, ahogy feladták, de a templomi történelmet és a falu népe történelmét nem tudtuk, mert nem lehetett” - mondta egy asszony a negyvenes, ötvenes évekről.

Az 1848-as pusztítás időben már olyan távoli, hogy politikai tartalma elhomályosult. Az emlékezetben alig tudatosult - ami a történeti hűséghez hozzátartozna -, hogy a mintegy 300 főnyi magyar nemzetország tehetetlennek bizonyult a felfordulásban, magára hagyta a falut, viszont később revansot vett a szomszédos román községek polgári lakosságán. De igazából nem a nevek, nem a történészi objektivitás számítanak. Nem azért olvassák fel a visszaemlékezést, hogy táplálják, életben tartsák a gyanakvást, hanem azért, hogy a közösség

megújulási képességét dicsérik. Ébren tartásuk a hitet, hogy a legreménytelenebb helyzetekben is van talpra állás. Ahogy az ünnepi istentiszteleten az egyik kazetta szimbólumáról, Erdély címeréről elhangzott: „Erdély címere, a poraiból megelevenedő fönix... Ezt a falut háromszor égették el, ezt a templomot háromszor égették el, de újratámadt mindig poraiból.”

A 20. századi uralomváltások eseményei, különösen az ún. „magyar világ” és az azt követő visszarendeződés emléke már kényesebb időszak: a kommunista ideológia még hitgyülekezeti szinten sem engedhette meg a „fasiszta” időkre való közösségi emlékezést. (Most tervezik, hogy egy emléktáblát tegyenek ki a templomban a 2. világháborús áldozatok, köztük az elhurcolt zsidóság emlékére.) A „fordulat” óta a kelet európai sérelmek, különösen amelyeket a kommunizmus alatt elszenvedtek el az emberek, sorra kibeszélésre kerülnek, kártalanítások, újratemetések, látványos közösségi demonstrációk szimbolizálják a lefojtott történelmi emlékezés oldódását. De ha ez az emléktanyag az államhatalmi szintre emelt nemzeti érzékenység komplexusos pontjaira tapint rá, akkor kibeszélhetetlen. Mivel a magyar világ narratívái csak szűk családi, baráti körben terjedhetnek, ezért emléktanyaguk sok tekintetben egyes folklórműfajok sajátosságaival bír.

A következőkben részleteket közlünk egy 1915-ben született asszony élőbeszédében elhangzott visszaemlékezéséből. (Bár a szöveg még rövidítve is hosszú, nyelvi szépségei indokolják közlését.) A szövegben három-négy kis történet hangzik el. Érdeemes megfigyelni a történetek nyelvi, formai csiszoltságát. A kiérlelt narratív formulák a szöveg többszöri előadására, terjedésére engednek következtetni. Bizonyos motívumok jelképeire. Ilyen a „lobogó” motívuma: elrejtik, összetörik stb. A másik ilyen motívum a társadalmi rangot jelző eszköze, a lóé.¹⁰

„Mikor bejött a magyar világ, fent voltunk a piacon, mind odamentünk, s ott volt az öreg Kulcsár Márton is, s tartotta a magyar lobogót a kezében. Ő még bírósági volt az első háború előtt, ezért aztán a két háború között a régi románok, akik itt laktak közel hozzánk, tudták, hogy a bírónak volt lobogója, s azt el akarták venni tőle, de az öreg úgy eldugta, hogy azt soha a nap alatt nem kapták meg. Házkutatót csináltak, megverték, hurcolták, hogy adja elő, a hatóság, a rendőrség, a jegyzőség mind. Nem adta elő, azt mondta, hogy elvitték. Nincs meg a lobogó. Keressék meg mindenütt, ha megkapják, vigyék! Aztán mentek, csináltak ott olyan házkutatást, mindent feldúltak, csúrt, pajtát, a szobáit, a padlást, a pincéit. Mindenütt keresték, a ládákból meg a szekrényekből kidobálták a ruhákat. Nem kapták meg soha. Na, aztán amikor bejöttek a magyarok, akkor az öreg csak elővette a lobogót. Még most is látom, hogy ősz bajusszal, ősz hajjal, fogta a lobogót. Aztán elmondta annak a magas rangú tisztnek, aki jött lovon, hogy hova dugta ő el, hogy nem kapta meg senki. A cifraszűrnek van az a lebbentője, ott hátul és annak a bélését felbontotta, s odadugta be a lobogót, szépen összefogva, s újra bevarrta. Úgyhogy az senkinek még eszébe sem jutott, még a házbélije sem tudta, hogy az ott van, a magyar lobogó. Ő meg tudta. Mindig magyar lobogóval ment a templomba. Azután nemsokára meghalt, hogy bejöttek a magyarok, nagyon öreg volt. Aztán jött, hullott a könnye a szegény öregnek és másoknak is, akik ott voltunk, mind sírtunk. Szép volt, mikor megérkeztek a huszárok. Azt mondtuk, hogy honfoglalók, foglalni jöttek, úgy örültünk nekik, olyan boldogok voltunk.

Hát aztán a románok meg irigyek voltak, nem is akarták, de mit szólhattak volna. Itt van közel ez a Magyarókeréke falu, az ideesett a magyar oldalra, onnan is jöttek a magyarok, hogy lássák, hogy vonulnak be a katonák, hogy lássák, hogy milyenek. Gyönyörű lovaik voltak, a lovaknak a patája ragyogott a tisztaságtól, olyan szép fényes volt a patájuk. Olyan gyönyörű, gondozott lovak, szépek, nagyok. Itt amilyen lovak vagynak, nincs úgy gondozva, mint a katonaságnál. Mikor már megtörtént a bevonulás, az iskola udvarán

rendeztek egy bált, jöttek a zenészek, táncoltak örömben mindenki. És a magyarokerekiek mentek volna haza, el is indultak, de az ottani románok nem akarták béengedni őket, az utcát keresztbe fogták, hogy menjetek magyarok a magyarok közé, ide nem jöttök haza. Akkor szaladt vissza egy közülük, az megmondta annak a tisztnek, no, ott azonnal jelentkeztek a katonák, hogy mennek. Mennek tízen, mennek húszan, mind mentek volna, de nyolc elég. Aztán mentek a nyolc karabélyos, de nem volt ott egy román se. Mikor megtudták, hogy mennek a magyar katonák, addigra mindegyik behúzódtott a házába, úgyszólván aztán semmi nem történt. Aztán volt egy pakulár, kézigránátot adott neki, hogy mikor táncolnak ott a sok nép az iskola udvarán, hajítsa oda a kézigránátot. Valami székelyjói adta neki azt a kézigránátot. De a magyar katonák örködtek az iskola körül mindenütt, hogy nehogyan csináljanak. Hát éppen megfogták a pakulárt, akkor piszkálgatta, hogy dobja be, mikor legjavában táncoltak, nótáztak. S mi lett volna, ha odadobja! Mind meghaltak volna! Aztán elvették tőle a gránátot, s megmondta, hogy ki bérelte föl. Mindig avval jártak, hogy csinálják a bajt, mindig, mindig.

Elmondok még egy történetet. Aztán volt itt a magyar temető, pont ott volt egy kicsi ház. Abban a házban lakott egy család. Volt István János, József és Erzsébet. Volt ez az István János, s mikor bójóztak a románok '18-ban vagy '19-ben, felöltözött román katonaruhába, rangot tett magára, román katonasapka a fején, kezében egy trombita. Jött az udvari úton, így mondtuk a grófnak az útját, jött azon az úton a dombig. Jött egy nagy csapat román katonaság. Én akkor olyan ötéves lehettem, de még most is látom, hogy a kanyarban jött a csapat román katonaság, gyalog, gyalogosok voltak, csak elől jött a román lobogóval egy a lovon, de olyan kicsi pónilovon, olyan kis terepjáró, nem olyan szép, mint a magyaroké. Aztán jött trombitaszóval ez a János, s éppen ott, a dombon összetalálkoznak. Aztán odament hozzájuk, s nem tudom, mit mondott, mit nem, de azt még most is látom, hogy megfogta a román lobogó rúdját és elvette. Azután is beszélgettek és mutatta az utat, hogy mehetnek. Mentek Hunyad felé, rögtön a parancsnokságra. A parancsnok meg megpirongatta őket. Na de aztán jöttek, s keresték a Jánost. Mikor elvette a lobogót, akkor nap olyan esős, sáros, őszi idő volt. És amint ment lefelé, felemelte a lobogót, odaverde, kettétörte a nyelét, amíg lejött a dombról, összetörte, kettétépte azt a román lobogót. Aztán elment szegény haza, s mondta az anyjának: édesanyám, tegyen oda egy kis kenyeret, kis szalonnát, mert én menekülök. Hová mész fiam, sírt az anyja. Hagyjon édesanyám, majd írok én magának levelet, fogta magát a hátizsákkal és a román katonaruhával. Erre akkor éjjel keresték a rendőrök, a katonák, mindenütt keresték. A ház háta mögött kis sütőház volt. Volt egy kicsi ablak, ő ott volt abban a kisablakban, ott nézte, hogy ütik az anyját, s a lánytestvérét úgy elverték, hogy abba halt belé, hogy adja elő Jánost, de nem adták. Na de János aztán, hogy elmentek a verők, ő aztán fogta magát szegény, ment le a réten, egyenesen neki Csucsának. Ott tartotta két napig a románokat. Nem két napig, hanem hónapig, két hónapig tartotta fenn a román hadsereget. Nem fogták el, hanem átment Magyarországra. Mikor jöttek a magyarok, jött ő is velük a mozdonyal, mert mozdonyvezető volt. Aztán örvendett, jött a templomba. A templomban magyar lobogó lebegett. Nem is tudom honnét tudtak ennyi magyar lobogót szerezni, minden házon volt lobogó. Mikor jött be az István János a templomba, mindenki csak eltátotta a száját, ő odament a szentkirályi emberek felől a padba, az első padnak a szélére, aztán énekeltük: Isten áldja meg a magyart. Olyan gyönyörű volt, olyan megható volt, hogy mindenki sírt örömeiben.”

E kis történetek balladai módon heroizálják a civil kurázi megnyilvánulásait. A román lakosság emlékei kevésbé heroizáló, kiérezni a feszültségeket, a megaláztatásokat. A hatóságok mindkét oldalon önkényeskedtek. Egy román asszony szerint meg voltak lepve, mikor bejött a magyar világ, hogy „miért kezdődik ez a nagy románítás”, mert ők, fiatalok

békességben nőttek föl. Még a magyarok is elismerik: „Azért a magyarok is kimutatták a foguk fehérjét.” „A románok itt a faluban úgy elhallgattak, meghúzták magukat, beadtak a derekukat.” A négy év emléke mindkét fél emlékezetébe mélyen beivódott. „Olyan szép volt, mikor bėjöttek, mint egy álom, nem féltünk senkitől. Olyan hamar elmúlt az a négy év, csak négy óra volt” - mondta egy magyar asszony. Egy idős ember, aki hosszú ideig presbiter, közösségének megbecsült tagja volt, egy beszélgetés végén szinte csak magának így summázta: „A magyar világ, megmondom őszintén, jobb lett volna, ha nem lett volna - csak felbolydított mindent.”

A közösség önszerveződése mindmáig jelentős. Van gazdatársulás, Kalotaszeg legnagyobb RMDSZ szervezete az övék. Hétféteken vendég előadások, tánc, sportesemények. Az iskola 1990 óta bentlakásos kollégiummal működik, így elegendő gyerek van ahhoz, hogy az iskolát ne számolják föl. (Régen és ma is ebből az iskolából többen tanulnak tovább, mint Kalotaszeg más községeiből.) A kollégiumhoz holland segítséggel fürdőszoba épült, a pékség kemencéjével fűtik a vizét. 1995-ben 300 milliós állami támogatással felújították a vízvezetékét. „A polgármesterünk járta ki” - mondják. (A polgármester egy közigazgatási gyakorlattal rendelkező magyar mérnök, az alpolgármester egy még a Ceaușescu időben idehelyezett román tisztviselő.) Az Erdélyi Kárpát Egyesület szervezésében elindult a faluturizmus is. Körösladánnyal testvértelepülési kapcsolatot alakítottak ki. Részben ennek is köszönhető, hogy számos családnak vannak kiterjedt, működő magyarországi kapcsolatai az itt is jellemző a munkanélküliségre átmeneti megoldást nyújtó magyarországi munkavállalásokon túl is.¹¹ 1995-ben rendezték meg az ötödik Kalotaszentkirályi táncbort. A tavalyi 700 (erdélyi, magyarországi és külföldi) résztvevő már túl sok volt, ez évre csak négyszázat hívtak. A táncbort hatására a falubeli fiatalok újratanulják hagyományos táncaikat, együttest alapítottak; ősszel szüreti felvonulást rendeznek.¹² „Hiszen idejön valaki a táborba, és joggal mondhatja, hogy van ez, hogy ti ezt nem tudjátok.” Sokan visszatérnek ide, akik egyszer a falu vendégszeretetét élvezték. A falu azt tartja magáról, hogy „vendégszeretőek itt a népek”. „Ez itt már visszafordíthatatlan, ami beindult, az beindult. Ez oda fog vezetni, hogy megismernek. A faluról tudnak, ha hallják Szentkirály, ja, igen, ott van az a jó tábor. Mennél jobban megismer a világ, én annál védettebb vagyok.” A magyar paraszti örökségre alapított folklorisztikus felvirágzást a román fiatalság eleinte bizalmatlanul nézte. „Most már inkább vegyülnek, beszélgetnek a vendégekkel.” A falu helyi vezetői is tanulják, hogy lehet bevonni diplomatikusan mindkét felet. Megmaradt és újratanult hagyományaikból most alkotják meg azt a képet, amelyet a falu kifelé mutat magáról és ami belül fontos közösségi erejük megtartásához.

Felszeg, ezen belül Kalotaszentkirály és Zentelke régiessége, hagyománytisztelete szembeötlő a 19-20. században. Az ikerfaluk viseletét, építkezését, lakáskultúráját, szokásait, földművelés iránti vonzalmát, a közösségi élet megnyilvánulásait máig az archaizmus jellemzi. Az ikerfaluk lakóinak hagyománytisztelete, tudatos és bevallott ragaszkodása a régiesebb vonásokhoz még szembetűnőbb, ha a cifraidék vagy a főútvonalon fekvő átmeneti vidék egyes falvaival hasonlítjuk őket össze. A társadalmi szerkezet nem húzódott szét széles skálán. Mélyreható konjunktúrákat, részben éppen a hagyományosabb megélhetési formák iránti ragaszkodása miatt, nem tapasztalt. A fogyasztás, a presztízsjavak hierarchiája visszafogottabb, racionálisabb, kevésbé magamutogató, ellenben szembetűnően aktívabbak a közösségi élet intenzitását és a szociális szolidaritást illetően, mint Kalotaszeg más vidékein, amelyeket vagy szürkülő-kiüresedő kultúra, a közösségi kohézió csökkenése, apátia depresszió jellemez, vagy a kohézió és a szokásmegettartás erővonalai az anyagi javak megszerzésének, a presztízszsengésnek már-már irracionálissá fokozódó kényszere köré rendeződnek. Kalotaszentkirály és Zentelke a modernizáció elkerülhetetlen folyamatai révén egyre jobban összeolvadó ikerközössége a modernizáció kihívásait kikerülni próbáló

stratégiának hála, a Felszeg legerősebb kohéziójú, legjellegzetesebb közössége. A kultúra, az értékrend, mentalitás más területein is megfigyelt tradicionalitása a más etnikumokhoz való viszonyára is igaz.

JEGYZETEK

- 1 Tanulmányomban két éve folyó kutatás részadatait közlöm. A kutatás eredeti célja, hogy a Kalotaszeg kistájainak mentalitása és stratégiája közötti különbségeket vizsgálja a 19-20. századtól napjainkig.
- 2 Az 1991-es népszámlálás adatai szerint Kalotaszeg és Zentelke összesített lakossága 1255 fő. Ebből magyar 1054, román 201 fő. Református 1009, ortodox 180, baptista 47, görög katolikus 13, római katolikus 3, Jehovista 2, pünkösdisták 1 fő. A statisztikai adatok szerint 1910-ig mindkét falurésznek magas a természetes szaporulata. A stabil szaporodás mellett a gyerekehalandóság viszonylag alacsony (MSK új sorozat 46. 414-415). A lakosság lélekszáma a két világháború között már alig emelkedik. Bár még ekkor is családonként átlagban 3-4 gyermek született. (Vagyoni tagozódás szerint nincsenek kirívó különbségek a gyermekek számában. A hallott egy-két extrém eset nem általánosítható.) A Kalotaszeg más vidékein hangsúlyosabb egykezés itt nem tűnik érvényesnek a 20. század első felére. Az egy-két gyermekes családmódel az 1960-70-es évektől terjedt el. Ez a faluból való elköltözéssel párosítva összességében a lakosság fogyását eredményezi az utóbbi 30 évben. 1941-ben a lakosság összesen 1923 fő volt, 1991-ben 1255 fő. Tehát 50 év alatt 668 fővel fogyott az ikerközségek lélekszáma. 1995-ben 22 halálesetre csak 2 születés jutott.
- 3 A mozgalom fő szervezője, Pauliny személyesen járt itt, megalakította 18-20 taggal a Gyöngyösbokrétás csoportot. 1940. december 6-án, Horthy Miklós neve napjára „fonóház” ment a faluból Budapestre.
- 4 A helybeliek időszámításában van régi magyar világ, régi román világ, magyar világ, új román világ.
- 5 1920-tól a hivatalos közigazgatási elnevezés Zám-Sáncriu, 1940-44 közt Kalotaszeg-Zentelke, 1945 után Sincraiu lett. Szentkirály-Zentelke több község közigazgatási központja a 20. században: Damos (Domosu) - magyar többséggel; Jákótelke (Horlacea) - magyar többséggel; Magyarókereke (Alunisu) - megközelítően fele román, fele magyar; Malomszeg (Braisoru) színromán.
- 6 Jól illusztrálja e viszonyt az az 1896-ben történt eset, amikor egy multság során a régi szokásra, miszerint úrvacsorát először a zentelkiek vettek (az egykori donátorok, a Bánffyok iránti előzékenységből) egy kötekedő azt mondta, hogy a szentkirályiak a zentelkiek nyálát isszák. A hosszan tartó háborúságot sem a lelkész, sem a tanítók, sem a püspök nem tudta lecsillapítani, mígnem a lelkész azon fenyegetésére, hogy elhagyja a gyülekezetet, végre megegyezés született. Ettől kezdve felváltva hol Zentelke, hol Szentkirály vesz előbb Úrvacsorát [Vincze Ferenc(1856-1939) ny. ig. tanító kézirata 1929-661].
- 7 A helybeli zsidóság mintegy 6-7 családot tett ki. Boltosok, kocsmárosok voltak. Helyben volt imaházuk, sahterük, temetőjük. 1944-ben elhurcolták őket, senki sem tért vissza közülük. Cigány lakosság nem települt a faluba.
- 8 A férfítársadalom mindennapi érintkezésének fontos helyszíne a kocma. A presztízsversengés egyik jellegzetes megnyilvánulása a kocmai beszélgetések témájaként a magyar és román válogatottak és klubcsapatok nemzetközi szereplései. Az utóbbi évek román futballválogatottjának sikerei komoly presztízselőnyt jelentett a román kisebbségek. 10 év magyar futballéletének sikertelensége után a Fradi 95-ös nemzetközi szereplése végre replikázásra adott lehetőséget. (Ettől függetlenül is a szentkirályiak, mint a határon kívüli magyarok többsége Fradi szurkolói.) Lényegében a magyar sportsikerek fölött érzett büszkeség, az azzal való hivatkozás az anyaországhoz való tartozásuk megélését jelenti.
- 9 Az 1944-ben történt eseményekkel kapcsolatban érdemes megfigyelni, hogy ilyen, mindent a feje tetejére állító helyzetekben is a bűn felfogása, viszonylagossága, kettős standardja tradicionális maradt. Más a saját közösségen belül, illetve kívül elkövetett bűn megítélése. A felfegyverzett civil csapatok mindig másik községbe mennek rabolni, nem a sajátjukba. Helyi vezetők esetében is a legbrutálisabb megnyilvánulások a kívülről, máshonnan idehelyezettektől tapasztalható. Az elszabadult indulatok irracionális közepette is a gazdasági egymásrautaltság racionalizáló viszonyrendszere is működhet. „Ha te idejössz piszkoskodni, mi meg majd nem adunk szállást, ha vásárra jössz” - mondták a hunyadiak 44-ben a fával kereskedő hegyi falvak lakóinak.
- 10 Mint tudjuk, a magyar paraszti értékrendben a ló különleges helyet foglalt el, presztízskifejező ereje volt, erős érzelmi kötődéssel viszonyultak hozzá. Szentkirályon lovuk csak a nemeseknek és a legmódosabb gazdáknak volt, a parasztek többsége marhát és bivalyt tartott.
- 11 Az anyaországhoz való viszony egyik módja a magyar tévének és rádióknak a szinte kizárólagos hallgatása. Információszerzésüket illetően így mindennapiban közelségben élnek Magyarországgal. Az anyaország iránti lojalitás, ennek szimbolizációja (pl. Szilveszterkor a nagyhidra gyűlve, a tűz mellett a „Kis lak áll a nagy Duna mentében”-t éneklük), valamint a magyarországiak iránt megnyilvánuló, végeredményben ambivalens viszonyuk külön dolgot érdemelne.

12 A szüreti felvonulás jó példa a két csoport presztízsversengésére. A magyar szokásként nyilvántartott szüreti felvonuláson az utóbbi években csőszfiúként román fiúk is részt vesznek, saját viseletükbe öltözve. Ha bocskort vesznek azt éri kifogás, ha csizmát húznak, azon gúnyolódnak a nézők. A szüreti bálozás - amely eredendően egy, a századfordulón a nagy uradalmak által bevezetett folklorisztikus szokás volt -, az utóbbi időkben az egész magyar nyelvterületet, még a nem szőlőkultúrák vidékeken is, sőt az amerikai magyaroknál is elterjedt, mint etnikus identitás kifejezésének eszköze. (A havasalji Szentkirályon szőlőművelés nincsen, a felvonuláson résztvevő szekereket fenyőfákkal díszítik.)

IRODALOM

- A magyar szent korona országainak 1901-1910. évi népmozgalma községenként.* (MSK új sorozat. 46.) Budapest 1913.
- A magyar szent korona országainak 1911. évi állatlétszáma.* (MSK új sorozat. 41.) Budapest 1913.
- Balázs Éva: *Kolozs megye kialakulása.* Budapest 1939.
- Baross Károly-Németh József: *Magyarország földbirtokosai.* Budapest 1893.
- Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I-V.* Budapest 1913. *Erdély 1857. évi népszámlása.* Budapest, KSH 1992.
- Erdély településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása (1850-1941).* Budapest, KSH 1991.
- Györfly György: *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza I-III.* Budapest 1966.
- Jankó János: *Kalotaszeg magyar népe.* Reprint: Néprajzi Múzeum Series Historica Ethnographiae 6. 1993. Budapest 1892.
- Sebestyén Kálmán: *A Kolozs-kalotai (kalotaszegi) református egyházmegye népoktatásának adattára a XI. századtól 1900-ig.* Budapest 1993.
- Szabó T. Attila-Gálffy Mózes-Márton Gyula: *Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke” népnyelvi térképéből.* Kolozsvár 1944.
- Szabó T. Attila: *Kalotaszeg helynevei I. Adatok.* Kolozsvár 1942.
- Téglási Ercsey József Kalotaszeg rövid leírása. (Írta 1842-ben Téglási Ercsey József, közli Vincze Ferenc.) *Kalotaszeg* II. 1891. 14. 125-126.; 16. 135-136.
- Vincze Ferenc: Kalotaszentkirály-Zentelke községek monográfiájából. *Kalotaszeg* II. 1891. 18. 11-157.; 19. 162-164.

ÁGNES FÜLEMILE

Historic past and community remembering

Mentality of Hungarian-Rumanian Village Communities of Kalotaszeg Region in Transylvania

The article deals with the events of 19-20th century historic upheavals in a community which was heavily exposed to the impacts of modern cataclysm: nationality conflicts, civil war like attacks, border changes. What are the patterns of coexistence of the two ethnic groups in a rural community where the political majority of the country (orthodox Rumanians), forms a minority within the given contexts. Whereas the national minority (protestant Hungarians) - here the majority of the locality - forms a cohesive strong community with a distinctive manifestative culture and with a strong local, regional and ethnic identity. Do their historic experience, sharpened alongside national conflicts, afflicts mode of communication, prestige competition in between the two ethnic groups? How high policy appears in a “micro” community scale? How local history can be reconstructed from personal memories of informants? What are the forms, channels, rituals of community remembering? How the picture, what the Hungarian community has recently been shaping about their past and their folk heritage, became part of their today's selfperception. (The material of the article is based on the fieldwork of the author.)